

Оригинални научни рад УДК: 338.48-44(497.11-23.0 Рудник); 338.484:502.131.1

Природне карактеристике планине Рудник као фактори развоја одрживих типова туризма

Милица Цветановић^{1*}

¹Студент мастер студија, Универзитет у Београду, Географски факултет

Сажетак: Рудник представља најатрактивнију планину у Шумадијској групи планина. Главни разлог је велики број врхова од којих чак шест прелази 1000 m надморске висине. Његови природни потенцијали, посебно флористички, геоморфолошки и климатолошки чине Рудник оазом за одмор и рекреацију. Томе у прилог иде и чињеница да је још давне 1922. године проглашен за ваздушну бању. Развој одрживих типова туризма на Руднику допринео би и економском успону локалне заједнице. Упркос одличном географском и саобраћајном положају, туризам на Руднику није довољно развијен. Циљ овог рада је да се кроз теренска и литературна истраживања Рудника прикажу сви природни елементи ове планине и како они могу утицати на будући развој одрживих типова туризма.

Кључне речи: планина, Шумадија, одрживи туризам, клима

JEL класификација: L83, Q56

Natural features of Rudnik mountain as development factors of sustainable tourism types

Abstract: Rudnik is the most attractive mountain in Šumadija Mountains Range. The main reason is the large number of peaks, six of which exceed 1000 m above sea level. Its natural resources, especially floral, geomorphological and climatological, make Rudnik an oasis for relaxation and recreation. This is supported by the fact that as far back as in 1922 it was proclaimed an air spa. The development of sustainable types of tourism on Rudnik would also contribute to the economic growth of the local community. Despite its excellent geographic position and transport connections, tourism on Rudnik is not developed sufficiently. The aim of this paper is to present, through both field and literary research of Rudnik, all the natural elements of this mountain and the way they can influence the future development of sustainable types of tourism.

Key words: mountain, Šumadija, sustainable tourism, climate

JEL classification: L83, Q56

1. Увод

Планина Рудник налази се у Централној Србији. Припада Шумадијској групи планина. Како наводе аутори Илић и Станковић (2005), Шумадијске планине налазе се између Дунава и Саве на северу, Западне Мораве и Ћетиње на југу,

* milica91gef@gmail.com

Велике Мораве на истоку и Колубаре, Љига и Дичине на западу. На Руднику се налази највиша тачка Шумадије (Цвијићев врх, 1132 m) (Марковић, 1980).

Географски положај Рудника изузетно је повољан. Од Београда је удаљен 100 km, од Горњег Милановца 13 km, а од Чачка 18 km. Постоје два саобраћајна правца којима се може доћи до ове планине: први је Ибарска магистрала (пут који повезује Београд и Краљево), а други је стари београдски правац који повезује престоницу и Крагујевац. Оба саобраћајна правца имају велики регионални значај. Овакав саобраћајни положај представља велику шансу за развој туризма на вишим нивоима.

Рудник спада у групу средње високих планина, а такве планине погодне су за рекреацију најширих слојева туристичке клијентеле (Јовичић, 2009). Међутим, упркос великом природном и антропогеном богатству, Рудник не спада у групу туристички најзначајнијих планина у Србији. Туризам је највише развијен на локалном и регионалном нивоу, и то првенствено ђачки и излетнички туризам, док зимски туризам још увек чека одговарајућа улагања како би од ове планине створио једну од најзначајнијих туристичких дестинација Шумадије. Број туриста на Руднику у последњој деценији приближан је и износи између 9.000 и 11.000 туриста годишње. То је заиста мало за планину са одличним географским и саобраћајним положајем, као и импресивним природним мотивима. Рудник припада групи *планина секундарних боравишта*, што значи да има своје сталне посетиоце који поседују и боравишне објекте на планини (Станковић, 2008). Циљ будућег развоја планине јесте привући и друге туристе да открију ову планину.

Према класификацији туристичких простора Србије, Рудник је део Туристичке регије II степена – Централна зона, туристичка регија С2 националног ранга са просторима очуване природе и значајним културно-историјским наслеђем (заједно са Таковом, Савинцом, Горњом Црнућом, манастирима Враћевшница и Вујан („Архитекти Томић“ ДОО, 2009).

2. Природне карактеристике и потенцијали

Рудник се пружа правцем исток-запад. Релјеф је представљен заталасаним брдовитим теренима са надморским висинама 520 m – 1132 m. Припада веначним планинама и има дванаест врхова од којих је највиши Велики Штурац или Цвијићев врх (1132 m). Остали врхови су: Средњи Штурац (1113 m), Јавор (1107 m), Молитве (1096 m), Паљевине (1052 m), Марјанац (1028 m), Увлака (958 m), Суви Грмови (920 m), Велики Лаз (909 m), Градина (830 m) и Острвица (758 m). Последњи врх изграђен је од риолита и има облик палеовулканске купе, па је визуелно најинтересантији (Марковић, 1980). На Цвијићевом врху налази се плоча коју су 1985. године поставили чланови Актива војних географа, огранка Српског географског друштва из Београда, као знак обележавања 120 година од рођења Јована Цвијића (Станковић, 2012).

Терен је јако разуђен и избраздан. Овакав карактер релјефа резултат је не само геолошке грађе, већ и интензивне тектонике која се одвијала кроз цео неоген, а и после формирања наслага овог басена. Стварање стрмијих планинских терена младих вулканских стена везано је за терцијар, али и квартар. У морфолошком погледу на овој територији заступљени су брдовити терени неогена. Неогени терени су интензивно разуђени, изграђени од чвршћих и отпорнијих стена, као што су пешчари и вулканске стене. Терен Рудника и његове шире околине изграђују седименти и еруптиви квартара, млађег терцијара и креде. Састав

земљишта је различит тако да на свакој локацији на којој би се градили објекти већих површина, земљиште треба претходно испитати („Архитекти Томић“ ДОО, 2009).

Разнолике геоморфолошке карактеристике значајно би могле допринети развоју туризма ове планине. На првом месту јесу планински врхови, али до њих је углавном тешко доћи. До многих врхова не постоје никакве стазе. На пример, најнижи врх Острвица (758 m) можда је и најнеприступачнији врх. До њега се долази преласком шума под великим косинама, прелажењем зараслих ливада и на крају пењањем уз изузетно стрму стену. На овом врху налазе се остаци Јерининог града (жена Ђурађа Бранковића), а пружа се и поглед на читаву Шумадију па и даље што је највећи мотив доласка посетилаца, углавном планинара, али и других људи који су спремни да се упусте у ризичну авантуру. Стазе до осталих врхова, такође су прилично неприступачне, а нису ни прописно означене. На великом делу планине не постоје инфотабле за туристе, свега на неколико места. Жичаре су биле активне пре више година (једна на ливади иза хотела „Неда“ , а друга од угоститељског објекта „Шумска кућа“ до извора реке Јасенице, а биле су дуге око 350 m). Данас нису у функцији. Планини као што је Рудник неопходна је одговарајућа ски стаза и дужа жичара која ће се користити не само у зимским месецима, већ и током других делова године. Да би се туризам интензивније развијао, на ове недостатке треба посебно обратити пажњу и направити одговарајућу туристичку инфраструктуру.

Са друге стране, разнолике геолошке карактеристике не дозвољавају прављење туристичких објеката на било којем делу терена. Ту се првенствено мисли на хотеле, ресторане, спа центре и слично. Због тога је потребно одговарајуће планирање градње на овом простору.

Положај Рудника, изражен рељеф, релативно велике надморске висине и доминација планинских врхова утичу на карактер климе овог подручја. Клима је умерено континентална. Најоштрија клима је у пределу самих врхова Рудника. Средња годишња температура ваздуха креће се од 9,6°C (према подацима метеоролошке станице на 635 m надморске висине) до 7,7°C на Цвијићевом врху. Рудник се сматра једном од најхладнијих планина у Србији. Јул је најтолији месец, а јануар и фебруар најхладнији. Највише падавина има у периоду мај – новембар, а најмање у току априла, децембра и јануара. Трајање снега је 80 - 120 дана у нижим и 160 - 200 дана у вишим пределима („Архитекти Томић“ ДОО, 2009). Ови подаци показују да Рудник као планински туристички центар има сасвим довољно дана под снегом за туристичку сезону, док у току априла планина може привлачити туристе као ваздушна бања погодна и за климатотерапију. Годишња инсолација је преко 2100 сати. Због планинског карактера овде се јавља горски или долињски ветар са полудневним периодом дувања. Годишња доба су јасно изражена са наглашеним карактером продужене јесени. Ако се томе дода чињеница да је јесен топлија од пролећа онда се закључује да климатска својстава погодују развоју туризма.

Рудник није богат термалним водама, али је изузетно богат хладним изворима и речном водом. Вода на изворима је чиста, али са недовољно израженим лековитим својствима. Рудник чини хидрографски чвор Шумадије, развође између сливова Велике Мораве, Западне Мораве и Колубаре. Са северне стране планину опкољава Јасеница, десна притока Велике Мораве, са западне стране Деспотовица, лева притока Западне Мораве, а са јужне и југоисточне стране Гружа, такође лева притока Западне Мораве. Рудник је извориште река Лепенице (десна притока Велике Мораве) , Љига (лева притока Колубаре) и Јасенице. Јасеница је највећа

река која извире на Руднику. Извор јој је на источним падинама и има правац тока од југозапада према североистоку. После 79 km тока, као најдужа река у Шумадији, недалеко од Великог Орашја улива се у Велику Мораву као њена лева притока. Поред Јасенице на падинама Рудника настаје велики број планинских потока и река међу којима се истичу Сребреница, Каменичка река, Груза, Деспотовица, Качер и Брезовица (Тодоровић, 2007). Ово се може искористити у сврхе развоја рекреативног туризма где би се поред река могли (на деловима обала где је терен погодан за то) направити туристички објекти попут ресторана, паркова, одморишта и сл.

У биогеографском погледу, Рудник је доста богат јер представља једно од ретких подручја у Шумадији које је још увек у већој мери покривено шумама. Истичу се заједнице врбе и тополе, заједнице храста лужњака и пољског јасена, као и шуме белобрабића. Посебно су значајне ретке врсте флоре попут јавора, као и реликти зимске зелене жбунасте и дрвенасте врсте божиковине (Степановић, 1980). Биогеографске карактеристике утичу на квалитет ваздуха, а посматрање богатог пејзажа доводи до позитивних утицаја на људску психу. Треба их и даље чувати у стању у каквом су тренутно, те у складу са тим у обзир долазе искључиво одрживи типови туризма.

Захваљујући расположивим потенцијалима, цео Руднички крај треба да буде један од развојних приоритета Србије. Међутим, овај крај ни у једном стратешком документу Републике Србије није адекватно третиран, па данас није конкурентан на домаћем и међународном туристичком тржишту (Стратешки мастер план одрживог развоја планине Рудник од 2014. до 2024. године, 2014). У даљем тексту биће представљени одрживи типови туризма који би својим развојем могли допринети да Рудник добије место које заслужује на туристичкој мапи Србије.

Слика: Остаци историјске грађевине у богатом природном окружењу на падинама Рудника

Извор: (<http://www.togm.org.rs>)

3. Могућности развоја одрживих типова туризма

Туризам на Руднику није развијен сразмерно са могућностима које ова планина поседује. Разлог за то јесте и вишедеценијско пропагирање планина попут Златибора, Копаоника и Таре, чиме се планине попут Рудника или Старе планине стављају у непогодан туристички положај упркос огромним природним богатствима који могу условити развој више типова туризма. Подразумева се да су то искључиво одрживи типови туризма који неће довести до деградације животне средине и чиме ће се туризам развијати на далеке стазе. На Руднику нема ни довољно смештајних капацитета који би примили потенцијалне туристе. На овој планини постоји само један хотел са 120 лежаја, затим угоститељски објекат који послује у оквиру ЈР предузећа „Србијашуме“ и располаже са 10 лежаја, као и једно дечје одмаралиште. Око двадесет породица бави се издавањем смештајних капацитета, али све то није довољно уколико се планира интензивнији развој туризма. Рудник спада и у групу викендашких планина обзиром да на таквим планинама људи подижу куће за одмор (Павловић, 1998). Такве куће често се изнајмљују туристима за краћи период. Да би се туризам развијао, било би добро прво поћи од реновирање појединих објеката у самој варошици. На пример, било би пожељно реновирати отворени базен који већ годинама није у функцији, отворити бар још један хотел и друге угоститељске капацитете попут ресторана локалне и традиционалне кухиње, сувенирнице, инфо просторије, односно огранак Туристичке организације општине Горњи Милановац и спровести низ других активности.

Екотуризам има највише могућности за развој на подручју ове планине. За рекреацију на отвореном означено је неколико „стаза здравља“. Међутим, на њима не постоји довољно инфотабли или инфопултова путем којих би се туристи лакше сналазили на планини или сазнали нешто више о културним споменицима који се налазе дуж ових стаза. Уређен је и идејни пројекат за веће скијалиште, али још увек није потпуно разрађен. Добро решење за развој овог вида туризма било би одређивање екотуристичких стаза које би обухватале обилазак појединих врхова (уколико би се прилази врховима уредили), а до појединих успона могла би се користити и жичара током целе године. Ове потенцијалне туре могле би обухватати и обилазак појединих извора којих највише има на источној страни планине. Такође, организовање екотуристичких едукативних кампова за децу или средњошколце имало би позитивног ефекта, обзиром да за то капацитети већ постоје.

За разлику од других типова туризма, **сеоски туризам** и сада има солидну материјалну базу. Дobar део викендица и кућа у којима се изнајмљују собе налази се ван варошице, на већим надморским висинама. Неки од њих налазе се на правим сеоским домаћинствима па се туристи могу срести са разним домаћим животињама, али и уживати у традиционалној кухињи. Овакви смештајни објекти налазе се у чистом природном окружењу, па су пејзажни и климатски мотиви посебно изражени. Иако се већи број домаћинстава бави овим видом туризма, само десет је категорисано. Четири домаћинства уврштена су у I категорију, а шест домаћинстава у II категорију (Домаћинства, 2014).

Према подацима Туристичке организације општине Горњи Милановац за 2014. годину, понуда сеоског туризма развијена је у 90 домаћинстава ове општине (Домаћинства, 2014). Последњих година проширује се понуда у сеоском смештају, али је неопходно применом различитих програма радити на едукацији

становништва локалних насеља у функцији укључивања у туристички процес (Стратешки мастер план одрживог развоја планине Рудник од 2014. до 2024. године, 2014).

Рекреативни туризам тренутно је најразвијенији вид туризма на Руднику, али још увек постоје неискоришћени потенцијали за његов даљи развој. То су четири јавна комплекса спортске намене, од којих је један потпуно девастиран, а остали се користе највише за рекреацију деце. Ти објекти могли би се реновирати, али тако да буду доступни туристима свих генерација. Такође, Рудник има потенцијала да постане значајан ски центар, те у складу са тим треба направити одговарајуће ски стазе и поставити жичаре.

Авантуристички туризам, такође, има велики потенцијал за развитак. Лето највише одговара за овакав вид рекреације јер климатске карактеристике тада највише погодују истраживању планине. Љубитељи оваквог типа туризма могу самостално, вођени туристичко-географским картама, истраживати Рудник, изворе, освајати врхове, а многи од њих не захтевају посебне услове јер такви туристи у већини случаја користе кампинг опрему у виду шатора и врећа за спавање. Зато би било добро направити одговарајуће смернице и путоказе кроз планину како би им се олакшао пут. Велики број авантуриста креће се пешака или користе бицикл као превозно средство. Главни путеви на Руднику који воде до већих насеља у окружењу добро су уређени, али мањи путеви до одређених села или локалитета још увек су земљани и непогодни за бициклизам, па је пожељно и њихово уређивање. Иако овакви туристи не троше много новца на својим путовањима, значајно је то што купују у локалним продавницама или директно од самог становништва, често изнајмљују собе за ноћење уколико немају кампинг опрему, па у том погледу могу врло позитивно деловати на економску добит домицилног становништва. Многе од њихових авантура препричавају се на интернету у виду блогова или текстова у туристичким часописима па одређено место добија добру рекламу која привлачи нове туристе.

Геотуризам један је од новијих облика туризма, мада се слична кретања туриста одавно обављају. Неки аутори сматрају га једним видом екотуризма, а неки и посебним типом туристичког кретања. Повезан је са геолошким и геоморфолошким карактеристикама одређеног предела, а обзиром да је Рудник у том погледу доста разнолик и богат, геотуристи имају доста могућности да задовоље своје туристичке потребе.

Културни туризам један је од најперспективнијих видова туризма који би се могли развијати на Руднику. Повезаност овог вида туризма са природним мотивима је велика јер би се ови мотиви могли повезати у оквиру екотуристичких тура. Чак и да те туре буду искључиво културне без обиласка значајних природних мотива, и даље би се одвијале у јединственим природним пределима. Готово сви културни мотиви налазе се у живописном природном окружењу. Примера ради, муслиманска богомоља Миса налази се на подручју окруженом јединственим пејзажима, али је прилаз до ње прилично отежан. Већина споменика заправо и није уређена, а поред многих чак и не постоје постављене табле са описом грађевина или локалитета што је велика штета када се узме у обзир да су се насеља на Руднику формирала још у време Илира, Келта, касније Римљана, а током средњег века Рудник је представљао значајно подручје и краљу Драгутину у чије време је био кованица новца. Касније, за време Бранковића постаје значајан рударски центар, а за време Турака био је центар Рудничке нахије.

Будући да је реч о ваздушној бањи, Рудник има потенцијала за развој **бањског туризма**. На првом месту због климе која је погодна за спровођење

климатотерапије. Ваздушне бање погодне су и за лечење плућних обољења попут астме и бронхитиса (Ваздушне бање Србије, 2014). Наравно, уз све то треба додати и пејзажне мотиве планине који могу позитивно деловати на психичко стање код људи. Такође, у оквиру хотела „Неда“ постоји спа центар, а било би пожељно отворити бар још један за почетак самостално, а уколико би се изградио нови хотел – онда и у оквиру њега. Спа центри су тренутно најтраженији у бањама широм света.

4. Закључак

Планина Рудник неправедно је запостављена на туристичкој мапи Србије. Насупрот томе, на неким другим планинама услед превеликог број туриста, а неправилног развоја туризма, долази до деградације природне средине. Такође, засићени појединим туристичким центрима у Србији, становници наше земље посежу за другим планинским дестинацијама у окружењу или даљем иностранству. За то време, Рудник, у самом центру Србије, упркос свим својим потенцијалима чека на улагања у туристичку инфраструктуру и развој туризма. Типови туризма који су поменути у овом раду не доводе до деградације животне средине, већ се свуда спроводе одговорно и са циљем да се и у будућности развијају подједнако успешно. Због тога би њихов могући развој на планини Рудник довео до позитивних ефеката у више сфера (заштита животне средине, економска стабилност локалне заједнице, социјализација друштва, нова сазнања туриста). Ови видови туризма требало би да помогну Туристичкој организацији Србије као подстрек да овој планини пружи шансу да постане најзначајнији планински центар у овом делу Србије јер има све предуслове за то у виду природних богатстава, разноликог рељефа и погодне климе. Туристичка организација општине Горњи Милановац улаже свој максимум у промоцију Рудника, али не поседује довољно средстава за интензивнију кампању, а поготово за уређење стаза кроз разнолике пејзаже.

Одрживи туризам у оквиру одрживог развоја један је од кључних економских тема данашњице, а планина Рудник представља одличан пример на коме се он може и спроводити.

У економском погледу, развој туризма позитивно може утицати и на локалну заједницу. Отварањем хотела или других угоститељских објеката, за локално становништво би се створила нова радна места. Такође, они сами могу развити и сопствени посао изразом и продајом сувенира, издавањем соба и сл.

Рудник као планина, Рудник као бања – свеједно, ово је место које се заволи већ првим сусретом. Ова планина је сама по себи једно од највећих природних богатстава наше земље и једна од њених најбоље чуваних тајни. Једна реченица већ је постала чувена – *Ко једном упозна Рудник, увек му се враћа.*

Литература

1. „Архитекти Томић“ ДОО (2009). *Програм за израду плана општег уређења МЗ Рудник до 2025.* Преузето 15. марта 2015, са <http://www.arhitomic.com/urb/index.html>

2. *Ваздушне бање Србије*. (2014). Преузето 6. априла 2015, са <http://banjeusrbiji.com/vazdusne-banje-srbije>
3. *Домаћинства*. (2014). Преузето 6. априла 2015, са <http://www.togm.org.rs/seoski-turizam/domacinstva.html>
4. Илић, Ј., Станковић, С. (2005). Планине Републике Србије и изабрана растојања у односу на њихове врхове. *Глобус*, 30, 147-158.
5. Јовичић, Д. (2009). *Туристичка географија Србије*. Београд: Географски факултет.
6. Марковић, Ј. (1980). *Регионална географија СФР Југославије*. Београд: Грађевинска књига.
7. Павловић, М. (1998). *Географија Југославије II*. Београд: Савремена администрација.
8. Станковић, С. (2008). *Туристичка географија*. Београд: Завод за уџбенике.
9. Станковић, С. (2012). *Туристичке дестинације*. Београд: Завод за уџбенике.
10. Степановић, Ж. (1980). Туристичке могућности региона Шумадије и Поморавља. *Географски годишњак*, 16, 39-48.
11. Годоровић, А. (2007). *Туристички потенцијали Рудничког краја*. Зборник радова Географског института „Јован Цвијић“, 57, 213-222.
12. Универзитет у Крагујевцу (2014). *Стратешки мастер план одрживог развоја планине Рудник од 2014. до 2024. године*. Преузето 15. марта 2015, са <http://www.togm.org.rs/strateski-master-plan-odrzivog-razvoja-planine-rudnik>

Примљено: 22.03.2015. Прихваћено: 08.04.2015.